

Недуга

КУПИТИ

Роман «Недуга» показує життя київської інтелігенції та мистецьких кіл 1920-х. Головний герой роману – директор заводу Іван Орловець. Його життя ідеально впорядковане та раціональне: робота, дім, родина, а попереду систематичне будівництво «світлого післяреволюційного майбутнього». Однак, попри позірну стабільність та систематичність, ця конструкція дуже хистка. Одного вечора в опері, куди його зтягують друзі, він бачить відому співачку Ірину Завадську. Ця зустріч перевертає життя героя і ставить перед ним питання: якщо нова доба така прекрасна, то чому людина живе сірим, убогим і нещасним життям? У своєму тексті Євген Плужник розглядає «недугу» того покоління: розрив між ідеалом і дійсністю. «Як же можу я будувати для всіх щось прекрасне, коли не стає мені снаги чи волі створити щось бодай пристойне для самого себе», – каже головний герой.

Про серію «Неканонічний канон»

Міркуючи про канон української літератури, в пам'яті спливають лише кілька прізвищ зі шкільної програми – Шевченко, Франко, Нечуй-Левицький. Хоча насправді цей перелік значно більший та різноманітніший.

Перед вами серія «Неканонічний канон», за допомогою якої ми хочемо поговорити про всіх тих, кого ми не знали, чиї тексти ми читали, не розуміючи контексту тогочасної реальності. Перед вами серія, покликана перевідкрити знайомих незнайомців. У ній ви знайдете цілий спектр українських авторів та їхніх творів – від Підмогильного і Багряного до Хвильового та Йогансена, від вишуканого інтелектуального роману до динамічного пригодницького, від новаторської урбаністичної прози до психологічних текстів.

Кожен текст супроводжується ключами для прочитання від українських літературознавців. Вони розкажуть, на що варто звернути увагу, і допоможуть подивитися на тексти українських класиків по-новому.

неканонічний канон:

Недуга

● ЄВГЕН ПЛУЖНИК.

● ЄВГЕН ПЛУЖНИК.

Недуга

віхОла
Київ · 2024

УДК 821.161.2-311.2
П40

Плужник Євген

П40 Недуга : роман / Євген Плужник; упоряд. Віри Агеєвої; передм. Ольги Полюхович. — К. : Віхола, 2024. — 240 с. — (Серія «Неканонічний канон»).

ISBN 978-617-8178-38-3

Роман «Недуга» показує життя київської інтелігенції та мистецьких кіл 1920-х. Головний герой роману — директор заводу Іван Орловець. Його життя ідеально впорядковане та раціональне: робота, дім, родина, а попереду систематичне будівництво «світлого післяреволюційного майбутнього». Однак, попри позірну стабільність та систематичність, ця конструкція дуже хистка. Одного вечора в опері, куди його затягують друзі, він бачить відомому співачку Ірину Завадську. Ця зустріч перевертає життя героя і ставить перед ним питання: якщо нова доба така прекрасна, то чому людина живе сірим, убогим і нещасним життям? У своєму тексті Євген Плужник розглядає «недугу» того покоління: розрив між ідеалом і дійсністю. «Як же можу я будувати для всіх щось прекрасне, коли не стає мені снаги чи волі створити щось бодай пристойне для самого себе», — каже головний герой.

УДК 821.161.2-311.2

Текст звірено за виданням:

Плужник Євген. Недуга: роман / Євген Плужник. — Київ : Сяйво, 1928.

Усі права застережено. Будь-яку частину цього видання в будь-якій формі та будь-яким способом без письмової згоди видавництва і правовласників відтворювати заборонено.

© Ольга Полюхович, передмова, 2023

© Володимир Гавриш, обкладинка, 2023

© ТОВ «Віхола», виключна ліцензія на видання, оригінал-макет, 2023

КЛЮЧ ДО РОЗУМІННЯ ТЕКСТУ: «ЯКЕ ПРЕКРАСНЕ МАЙБУТНЄВ ЛЮДИНИ, ЩО НА ТЕ МАЙБУТНЄ МАЄ ПРАВО»

Публікація роману Євгена Плужника «Недуга» у київському видавництві «Сяйво» 1928 року була цілковитою несподіванкою для українських літературних кіл. На момент дебюту як романіста Плужник був зірковим поетом. Його збірки «Дні» (1926) та «Рання осінь» (1927) здобули високі оцінки товаришів-літераторів і критиків. Борис Тенета, приятель Плужника, назвав його «непрístupною одинокою скелею». Тенета ставив риторичне запитання, чи є ще в українській сучасній літературі поет, «який би глибиною думки і добірністю мистецького слова дорівнював би Плужникові»¹.

Проте великі суспільні й історичні зміни потребували об'ємного та ґрунтовного осмислення — і прозові жанри (роман і повість) найкраще пасували до такої розлогої та складної рефлексії; могли би показувати «життя у всій його складності, многогранності, життя боротьби, змагань людей та їх ідеалів, ідей тощо, життя, переповнене пекучими різноманітними проблемами»². І митці 1920-х відчують такий соціальний запит.

Топосом осмислення пореволюційного побуту стає місто. Свідченням цього слугують передовсім урбаністичні тексти Валер'яна Підмогильного та Віктора Петрова-Домонтовича, які в сучасному літературознавстві називають інтелектуальною прозою. Ба більше, саме Київ часто постає територією осмислення великих суспільних та історичних змін. «Доктор Серафікус», «Дівчина з ведмедиком» В. Домонтовича, «Місто», «Невеличка драма» Валер'яна Підмогильного — є саме романами про життя в Києві у 1920-ті. Такою є й тема роману «Недуга» Євгена Плужника.

Проте Плужника-прозаїка критики не поспішали вітати так захоплено, як лірика. Критик і літературознавець Фелікс Якубовський

назвав спробу Плужника виступити в ролі прозаїка «несподіваною» і «невдалою», стверджуючи, що в романі «Недуга» відсутні живі типи людей, натомість переважають «абстраговані й великою мірою надумані типи». Окрім закидів щодо персонажів, Якубовський указує на недоліки побудови сюжету. До переваг він зараховує майстерно виписану вставну новелу про п'яницю Миколу Сичова, яка, щоправда, на думку критика, має штучний зв'язок з основним сюжетом роману ³.

Інший критик і літературознавець, Володимир Державин, оцінює роман Плужника про сучасне життя як «середній», мовляв, це «не готовий художній твір, а ученицькі шкіци». Державин стверджує, що кінцівка твору Плужника (як і у «Мертвих душах» Миколи Гоголя) ніби й є, і водночас її ніби немає. Пасія головного персонажа Орловця Завадська вирішує їхати на Урал до іншого, а Орловець несподівано відчуває, що його недуга (потяг до співачки) минула. «По двіста сорока сторінках муки кохання потрібне далеко сильніше психологічне обґрунтування», — критикує Володимир Державин ⁴.

Критика роману «Недуга» стає для Державина приводом, щоб звернути увагу на ширшу й масштабнішу проблему літераторів. Він нарікає на наявність «технічних шаблонів» у прозі (композиційних, стилістичних, сюжетних) і в інших письменників (Валер'яна Підмогильного, наприклад). Критик підкреслює тенденцію українського «міського роману» другої половини 1920-х — багато інтелігентських розмов і мало дії.

Критики прозового дебюту Плужника чітко сфокусували проблематику цього роману, адже зовнішніх подій у романі справді небагато; значно важливішою справою було філософське осмислення свого часу.

Роман Плужника є надзвичайно цікавим, адже він передає дух часу — київських 1920-х у колі інтелігенції та мистецької богеми.

У «Недузі» письменник показує психологічні портрети людей пореволюційного часу, на яких покладено історичну місію збудувати нове прекрасне майбутнє для прийдешніх поколінь. Нове індустріалізоване суспільство і соціалістичне виробництво потребує й нового побуту — злагодженого, врівноваженого й точного, як коліщатко машини. (Такий тип людини був блискуче й іронічно

поданий у романі «Доктор Серафікус» В. Домонтовича.)

Головним героєм роману «Недуга» є успішний професіонал — директор заводу Іван Семенович Орловець, який приїхав до Києва з Донбасу. На перший погляд, його життя є впорядкованим: робота, дім, родина, і незмінна пристрасть — читання книжок. Попри позірну стабільність і систематичність, життя Орловця — дуже хистка конструкція. Одного вечора в опері, куди затачують друзі проти його волі, він зустрічає відому співачку Ірину Едуардівну Завадську, яка виконує роль Кармен. Орловець згадує, що якось бачив її в молодості, коли працював на донбаському заводі. Згадка про юнацький епізод на гойдалці (він сильно розгойдує її й хоче, щоб попросила його зупинити, але вона вперто мовчить) та нав'язливі спомини з далекого минулого перевертають життя Орловця догори дригом: він скасовує робочі наради, втрачає сон і вже другий вечір проводить в опері, де виступає його давня знайома.

В опері Орловець відчувається некомфортно, йому муляє «незвичний високий крохмальний комірець», він човгає черевиками надто гучно, коли йде до свого місця в театрі, викликаючи цим обурення й роздратування оперної публіки. Як представника нової робітничої класи, його дратують ці культурні витребеньки, які нічого не додають до пореволюційного побуту. Для Орловця оперне мистецтво — це пережитки «буржуїв», тож таке «капіталістичне оточення» йому аж ніяк не до вподоби. У цьому ворожому середовищі він смакує своє відчуття «окремішности й злої ворожості»: «Він дививсь на них, як на щось дивне та застаріле, що вже давно мусило зникнути геть з життя й, безперечно, зовсім зникло з поля його зору»⁵.

У романі Плузника любовна історія постає тлом для документування побуту й життя української інтелігенції та мистецьких кіл 1920-х.

До зустрічі із Завадською Орловець комфортно відчувається представником нового часу, який вимагає раціонального підходу до життя. У цьому він дещо схожий із персонажами Валер'яна Підмогильного. Наприклад, хімік Юрій Славенко, один з героїв роману «Невеличка драма», цитуючи Кайзерлінга, стверджує, що ідеалом «нової людини» є «тип шофера, простий, бадьорий і озброєний практичними, власне, технічними знаннями».

Персонажам роману Плужника такий простий і позитивний світогляд теж імпонує. Такою «новою людиною» і є близький друг Орловця Куниця. Він «не з інтелігентів», чия наука сталася на заводі й на фронті, а не в гімназії. Саме Куниця найкраще засвоїв уроки простоти й по дорозі до пивниці дає поради своєму товаришу: «А тільки скажу я тобі, Ваніку: наплюй на філософію! Їй-богу! Життя, братіку, є життя і жодної філософії не потребує. Праці — да!»⁶.

Як бачимо, філософія, мистецтво й психологія не надто важливі для найближчого оточення Орловця. Його приятелі, Куниця та Писаренко, неохоче йдуть на розмову про особисте життя: вони воліють його не помічати, ніби його зовсім і не існує. Іван Семенович же після зустрічі із Завадською починає підозрювати, що щось у житті не йде нормально, та починає ставити незручні для загалу запитання, але конче потрібні для себе. У моменти прозріння він міркує, що нова доба має пришвидшити пошуки відповідей на одвічні питання: «Навпаки, мені здається, що в наших умовах, коли кожен має змогу розвиватися вільно, особисте життя кожного мало б набрати інших, кращих форм, стати повнішим, цікавішим, змістовнішим...»⁷. Проте ідеалістичні уявлення Орловця розбиваються об брилу невблаганної «сірої, вбогої, одноманітної» і часто — «брудної та мізерної» реальності.

У своїй брудній і неприбраній кімнаті Писаренко, друг Орловця, пише статтю про естетику. Іван Семенович звертається до нього з докором: «Ти ходиш коло мистецтва, тобто того, що, може, найбільше людям життя прикрашає, коло естетики, чорт тебе забирай! А якої ж краси ти можеш навчити людей, коли тобі байдуже, що живеш ти в такому барлозі... Коли в тебе цікаві, прекрасні, може, безсмертні книжки валяються поруч брудної білизни...»⁸. Серед бруду й хаосу Писаренкової кімнати Орловець замислюється про призначення його покоління та історичну «місію» «будувати для всіх новий світ». Його «філософія підозри» сягає основ: «Як же можу я будувати для всіх щось прекрасне, коли не стає мені снаги чи волі створити щось бодай пристойне для самого себе?..»⁹.

Щось подібне спостерігає й рецензент Мюфке — невідповідність потужних технічних та індустріальних здобутків й особистого життя героїв-інженерів: вони можуть будувати літаки й Дніпрельстани, але в особистому житті не можуть нічого, адже там панує «гниль, гидота,

пліснява». Такий само мотив незмодернізованості побуту та стосунків на тлі великих індустріальних і технологічних здобутків відчитуємо в поезії «Туман стіною» Плужника:

Таке безлюддя. Скільки не гукай, —
Лиш під ногами стогне мокра глина...
А що як справді вся вона така —
В електрику закохана країна? ¹⁰

Центральне питання роману теж походить із сучасного життя: чи можливе кохання класових ворогів — пролетаря Орловця й буржуйки Завадської? Тема коханого ворога й психологія цього явища була предметом осмислення української прози 1920-х («Вальдшнепи», «Синій листопад» Миколи Хвильового; «Смерть» і «Справжній чоловік» Бориса Антоненка-Давидовича тощо).

У романі Плужника класова ідеологія закоханих (ця проблематика поступово стирається) навіглює значно глибокі кризові моменти в стосунках між людьми в «добу розуму».

Персонажі «Недуги» не можуть дійти згоди, чи все вирішує випадок, чи кохання — це просто «сублімований половий потяг». Для одних це «святая святих, поезія, екстаз», але для більшості — щось дуже елементарне, чому не варто приділяти багато уваги, тобто не більше ніж «полове питання».

За логікою нової доби, як і всі інші сфери життя, кохання має бути зраціоналізоване й будуватися за зразком ринкових відносин. Отже, це почуття розглядається як інвестиція, прибуток від якої має бути максимальним. («Все в житті, отже, й кохання, повинно добре оплачувати час і зусилля, на нього витрачені», — авторитетно стверджує «філософ» інженер-алкоголік Сквирський, шукач «справжнього» кохання.)

Любов-ненависть Орловця до співачки та загальний стан невизначеності, — здається, Іванові Семеновичу це вигідно. Але Завадська розуміє правду, в якій він боїться зізнатися самому собі. «Вороги ми! Як же — клясові вороги! ... А через півжиття, майже через тисячі зустрічей пронести спогад про садинок зустріч зі мною — це ворожість? А, пізнавши мене, чужу й незнайому, тягтися до мене —

це теж ворожість?»¹¹.

Я натовмився вічно знати

В собі самому — двійника... —

писав Євген Плужник (збірка «Рівновага»). Подібно й для Орловця кохання означає виснажливу боротьбу: він змагається сам із собою, відчуючи психологічний дискомфорт від того, що втратив цілісність власної ідентичності.

Орловець — це людина, що як вогню боїться своїх бажань і почуттів. Він парадоксальний персонаж: відчайдушно прагнучи зустрічі із Завадською, щоразу сподівається, що їхня зустріч не відбудеться. «Ніби двоївся він тут, ніби сиділо в нім два Івани Семеновичі, різні, ба й ворожі. Один — урівноважений, той, звичайно, товариш Орловець, до якого всі і він сам звикли, — намагався зважити все, розплутати клубок цих останніх днів: слово по слову відновляв він у пам'яті зустрічі і розмови, брав на увагу кожен жест, всяку дрібницю, роздивлявся на себе самого пильно й іронічно — і, здавалось, уже доходив причини, уже міг покласти все в одне коротеньке й звичайне слово... І раптом виринав з-за першого другий Іван Семенович, розгублений і знесилений, лякався того, ще не сказаного слова — і плував думки, згадки й слова, а рот кривив у болісну посмішку»¹².

Роздвоєна ідентичність Орловця також підкреслюється й жіночими образами: дружини Наталки й Завадської. Зрештою роздвоєння головного героя Плужника схоже на те, що переживає Дмитрій Карамазов, персонаж-невротик роману «Вальдшнепи» Миколи Хвильового. Герой (чи радше: антигерой) розривається «між двох сил», що символічно втілено в образах його дружини Ганни та приятельки Аглаї. У той час як героя Хвильового мучать привиди минулого та невизначені політичні погляди (він «вічний опозиціонер» і «фанатик комунізму»), корінь роздвоєння Орловця варто шукати у філософії його сучасності та, власне, любовній історії.

Особиста криза спонукає Орловця до переосмислення стосунків з рідними, колегами та друзями. Іван Семенович приходить до невтішного висновку, що дуже мало знає про людей, які його оточують, — навіть про найліпшого друга Писаренка. Про нього свідчать лише факти, «анкета», а яка він людина — Орловець і не розуміє, попри те

що часто спілкується з ним.

У романі Плужника також неприємно дивує примітивне загальне розуміння людей про межі особистого. Писаренко й Куниця вважають доцільним втручатися в сімейне життя товариша, ба більше, вони вірять, що роблять добру й корисну справу. На чоловічій «наradі» друзі Івана Семеновича вирішили, що скажуть його дружині Наталі (яку ці «знавці» жіночої психології позаочі, як і інших жінок, називають «бабою») про потяг Орловця до іншої жінки, — і легко виконують свій план, водночас наївно й простодушно сподіваючись на позитивний ефект і розуміння дружини. Щобільше, творці нового життя впевнені, що це не грубе втручання в приватні справи іншої родини, а «величний внесок у новий побут», бо, мовляв, замість ховатися й брехати, чоловік сподівається на підтримку й розуміння дружини у «справі будування життя».

Але Наталя здатна сама відстоювати свої переконання. Вона йде від чоловіка. «Бо і я — як і всяка — шукаю кохання, а не шлюбу. Бо і я — як і всяка — хочу будувати життя, а не побут», — зрештою пояснює вона чоловікові свій вчинок ¹³.

Невдоволена ставленням чоловіків до себе і Завадська, бо ж «лізуть до неї» та «нав'язують себе» попри те, що вона нікого з них не кликала. Її вирок однозначний: «дикуни». Поведінка чоловіків з її оточення обурює співачку: «Комусь заманулася жінка, і він, навіть не питаючи, чи хоче вона мати його серед претендентів на її ласки, спішить пристати до гурту! Про неї саму він не хоче говорити з нею самою; він воліє змагатись, коли не торгуватись, за неї з іншими... кавалерами» ¹⁴. І справді, чоловіки змагаються за прихильність Завадської, «вона ж Кармен, а не Пенелопа» — мотивує колега Орловця інженер Звірятин. Саме він (гасло якого — «Брати від життя все») дякує Орловцю, що той усунув з їхньої дороги Сквирського (відправивши того у відрядження), адже вони «на одну дичинку полюють».

Такі ненормальні сюжети й руйнування особистих зв'язків, неможливість знайти порозуміння навіть серед найближчих людей і є недугою часу. Тож тема хвороби у романі Плужника — це передовсім ненормальність та божевілья життя у Києві.

Цей роман виразно показує: хоча і революція, і її світлі цілі

визначені, вони радикально відрізняються від ідеалів. Розрив між ідеалом і дійсністю передано Плужником означенням «недуга». Недарма ж один пацієнт у приймальні лікаря стверджує: «Не ми нервові — життя-с нервове... Його й лікувати треба» ¹⁵. Самому ж Орловцю діагностують перевтому й неврастенію. Це лікується зміною способу життя. Але навряд: Іван Семенович і не думає їхати на море за приписом лікаря. Він вирішує нічого не змінювати, бо вже звикає до такої невизначеності — і це теж є недугою часу.

У моменти «прозріння» Іван Семенович розкажує своїм друзям, який це «великий злочин і гріх — не будувати своє життя, а безпорадно кидатися в його безупиннім, шаленім потоці» ¹⁶. Він звинувачує своїх товаришів у тому, що вони живуть випадковим і тим, що найлегше здобути. Але ці міркування з теорії ніяк не переходять у практику. У момент душевних мук і екзистенційної туги від почуття до Завадської він воліє розв'язати своє питання простіше: йде до балерини на інтимний сеанс. Іншим разом читачі спостерігають Орловця в пориві душевних мук, але він знаходить винних: це ж, мовляв, дружина «поставила його перед необхідністю шукати іншу».

Інфантильність і нездатність брати відповідальність бодай за своє життя в Орловця феноменальна, саме тому читачі навряд чи повірять йому самому, що зрештою він позбувся своїх почуттів до Завадської, а відтак і подолав свою «недугу».

Хворобливість і ненормальність, у яких відчувалася вся обтяжливність життя 1920-х в Україні, Валер'ян Підмогильний описав словами поета Вигорського (прототипом якого був Плужник) з роману «Місто»: «Я — сумне явище. На межі двох діб неминуче з'являються люди, що зависають якраз на грані, звідки видно далеко назад і ще далі вперед. Отже, вони слабують на хворобу, якої люди жодної партії ніколи не прощають, — на гостроту зору. Найкращі слуги життя — засліплені й підсліпуваті. Вони бадьоро йдуть уперед, бо бачать те, що їм здається» ¹⁷.

Хворобливість суспільства показана і в романі Плужника. У ньому досить часто ведуться диспути про випадковість життя, про те, що воно визначається та керується незалежними від людини силами. Мовляв: а що я можу? Життя будується за випадковим принципом, недарма в романі «Недуга» звучить думка: «Люди вміють будувати

собі житло, але будувати своє життя...». Саме тому Орловець, намагаючись спростити собі завдання вибору, списує все на те, що Завадська — це «випадкова жінка» у його житті, а отже, вибір між дружиною та нею є очевидним.

Міркування про випадковість життя були частиною інтелектуального клімату епохи. Очевидно, що як товариші Підмогильний та Плужник мали безліч подібних розмов: про екзистенцію та сенс життя. Апологетом такої доктрини випадковості життя виступає Анатолій Пащенко, персонаж незавершеної «Повісті без назви» (1933–1934) Валер'яна Підмогильного. Він є абсолютно зневіреною людиною, яка втратила сенс життя. (Краще можна зрозуміти героя-песиміста Підмогильного, якщо знати, що писав він свій текст уже в очікуванні арешту.) Щодо Орловця Плужника, то він подекуди намагається втримати хистку рівновагу, але екзистенційна прірва повсякчас чатує на нього, і він так і не здатний відновити цілісність своєї ідентичності.

Навпаки, його історія — це історія занепаду й руйнування: себе, родини, відносин із друзями й колегами. Цей стан можна означити пореволюційною онтологічною бездомністю.

Четвертого грудня 1934 року, після вбивства Кірова, відбуваються масові арешти українських письменників. Серед них і Євген Плужник. Восьмого березня 1935 року на закритому засіданні митці почули вирок Військового трибуналу УССР за участю Верховного суду ССРС Ульріха. Їх засуджено до розстрілу, що замінено на 10 років заслання до таборів. Разом з Плужником були і його товариші: Валер'ян Підмогильний, Валер'ян Поліщук, Григорій Епик, Гео Шкурупій, Борис Тенета й інші.

У цей «найкращий з його днів» (28 березня 1935 року), коли Плужник дізнався, що його не розстріляють, а, хворого на туберкульоз, зашлють за російське Північне коло, він пише листа дружині:

«Це дрібничка, що пишу я тобі чорнилом, але разом з тим це величезну має вагу: я хочу, щоб надовго, на все твоє і моє життя, зберігся цей лист, найрадісніший, вір мені, з усіх листів, що я коли-небудь писав тобі. Галю, ти ж знаєш, як рідко я радів і як багато треба для того, і от тепер, коли я пишу тобі, що сповнює мені груди велике

почуття радості, так це значить, що сталося в моїм житті те, чому й ти разом зо мною, я знаю, радітимеш. У мене мало зараз потрібних слів, мені б тільки хотілося пригорнути тебе так міцно, щоб відчула ти всім єством твоїм, що пригортає тебе чоловік, у якого буває життєва сила і в м'язах, і в серці, і в думках.

Я пишу тобі, а надворі, за вікном сонце, і мені, їй-богу, так важко стримати себе, щоб не скрикнути, яке хороше життя, яке прекрасне майбутнє в людини, що на те майбутнє має право»¹⁸.

Сухоти прогресували, і поет дотлівав у Соловецькій тюрмі особливого призначення, землі відчаю і смерті, з якої немає стежки додому.

Євген Плужник помер 2 лютого 1936 року. Це був день народження його друга Валер'яна Підмогильного, який проводжав поета в останню путь. Квітів і поминок не було, тіло поета загорнули в старе лахміття й поховали за мурами соловецького монастиря¹⁹.

Перед смертю (яку поет передчував) Євген Плужник попросив лікаря виконати його останню волю: «Принеси-но мені холодної води, я вмиюсь, пригадаю Дніпро і вмру». Умившись, Плужник витерся вишитим рушником, привезеним з Києва²⁰.

Перебуваючи далеко від рідного серцю міста, він мандрує до Києва у своїй уяві. Пивниці й буфети, літературні зібрання, кохання, вірші та інтелектуальні розмови з друзями-літераторами. А десь далеко на цій картині майоріє і самотня постать Івана Орловця — інженера, який так хотів знати, як працюють не лише заводи, а й почуття та психологія. Для цього він, як той Улісс чи просто фланер, не відмовляє собі в задоволенні блукати київськими пивницями в пошуках сенсу.

Ольга Полюхович

¹ Костюк Г. Борис Тенета // Григорій Костюк. Зустрічі і прощання. — Едмонтон: Канадський інститут українських студій, Альбертський університет, 1987. — Кн. 1. — С. 211–212.

² Якубовський Ф. Євген Плужник. Недуга: роман. — Київ: Сяйво, 1928. — 243 с. // Критика. — 1928. — № 4. — С. 161.

³ Якубовський Ф. Євген Плужник. Недуга: роман. — Київ : Сяйво, 1928. — 243 с. // Критика. — № 4. — 1928. — С. 161–162.

⁴ Державин В. Євген Плужник. Недуга: роман. — Київ : Сяйво, 1928. — С. 244 // Червоний шлях. — № 9. — 1928. — № 9. — С. 261.

⁵ Плужник Є. Змова у Києві: роман, п'єси / упоряд., передм. та прим. Л. В. Череватенка. —

К.: Український письменник, 1992. — С. 29.

⁶Плужник Є. Змова у Києві: роман, п'єси / упоряд., передм. та прим. Л. В. Череватенка. — К.: Український письменник, 1992. — С. 74.

⁷Плужник Є. Змова у Києві: роман, п'єси / упоряд., передм. та прим. Л. В. Череватенка. — К.: Український письменник, 1992. — С. 83.

⁸Там само. — С. 84.

⁹Там само. — С. 84.

¹⁰Плужник Є. Рання осінь: поезії. — Київ: Маса, 1927. — С. 49.

¹¹Плужник Є. Змова у Києві: роман, п'єси / упоряд., передм. та прим. Л. В. Череватенка. — К.: Український письменник, 1992. — С. 97.

¹²Плужник Є. Змова у Києві: роман, п'єси / упоряд., передм. та прим. Л. В. Череватенка. — К.: Український письменник, 1992. — С. 72.

¹³Євген Плужник. Змова у Києві: роман, п'єси / упоряд., передм. та прим. Л. В. Череватенка. — К.: Український письменник, 1992. — С. 120.

¹⁴Там само. — С. 123.

¹⁵Плужник Є. Змова у Києві: роман, п'єси / упоряд., передм. та прим. Л. В. Череватенка. — К.: Український письменник, 1992. — С. 84.

¹⁶Там само. — С. 84.

¹⁷Підмогильний Валер'ян. Місто: роман / Валер'ян Підмогильний; упоряд. і передм. Віри Агеєвої. — К.: Віхола, 2022. — С. 335.

¹⁸Лист Євгена Плужника в день вироку // Наші дні. — № 11. — 1 листопада 1943. — С. 8.

¹⁹Гришин-Грищук І. Останні дні поета // Плужник Є. П. Змова у Києві: роман, п'єси / упоряд., передм. та прим. Л. В. Череватенка. — К.: Український письменник, 1992. — С. 424.

²⁰Гришин-Грищук І. Останні дні поета // Плужник Є. П. Змова у Києві: роман, п'єси / упоряд., передм. та прим. Л. В. Череватенка. — К.: Український письменник, 1992. — С. 423.

НЕДУГА

Роман

I

Після морозного вечора надворі густе, душне повітря фойє в'ялило груди; здавалось, не дихаєш, а п'єш щось п'янке та тепле, з чого солодка млюсть розтікається по всіх членах, а рухи стають повільніші та округлі. Протираючи спітніле пенсне й щокроку когось перепрошуючи, Іван Семенович протисся в куток, до глибокої в стіні ніші, й, короткозоро мружачись, неуважно роздивлявся звідти на широкий людський потік, що ринув повз нього, оповитий терпкими пахощами косметик та розгяченого жіночого тіла.

Одноманітний, як гудіння бджіл, гомін, коли не розрізняє вже вухо окремих звуків і голосів, а хвилинні напливи тиші сприймає як щось болюче і неприродне, — широкими хвилями котивсь звідусіль до ніг Іванові Семеновичу, притишуючи в нім ту досаду, що не знає з чого обгорнула його; скоро він вступив до театру. Він жалів на свою згоду так змарнувати вечір: адже ні розваги, ні відпочинку він не потребує й залюбки сидів би тепер у себе в кімнаті, щось роблячи, а то й просто читаючи. А замість того мусить він нидіти тут майже чотири години, слухаючи аж ніяк не цікавої йому музики... Ні, конче треба зараз же відшукати Куницю й намовити його вертати додому; хай він собі іншим разом, без нього, Івана Семеновича, тішить свою музичну натуру. І Іван Семенович хотів уже втиснутись між перехожі пари, коли почув, як хтось м'яко взяв його за лікоть.

— Знаменна подія — Іван Семенович в опері!.. — пролунав позад нього глибокий співливий баритон. — Профквитком присягаю, що бачу вас тут чи не вперше!

Іван Семенович насупивсь і різким рухом звільнив свою руку. З усіх своїх співробітників найменше хотів би він бачити цього погордливого і — певен цього Іван Семенович — ворожого до нього спеца, від кого завсігди так приємно тхне дорогими цигарами, а тепер, здається, ще

й алкоголем.

— Вас так це дивує? — напівобернувся Іван Семенович.

— Навпаки-и... — проспівав насмішкувато Звірятин. — Навпаки, дорогий Іване Семеновичу. Тільки радує. Значить, людству зовсім добре ведеться, коли й ви, так обтяжені турботами про нього, починаєте жити культурним життям.

— Тобто досі жив некультурно?

— Ну от, ви вже й гніваєтесь... — зажурено протяг Звірятин, лагідною усмішкою вуст ховаючи насмішку, що бриніла йому в голосі. — Я не зумів висловитись, даруйте! Але ж, дорогий мій, ви чудово розумієте, що я хотів сказати, і — будьмо щирі — цілком зі мною погоджуєтесь. Не сперечайтесь, не сперечайтесь, — замахав він на Івана Семеновича пухкою, з широкою обручкою рукою. — Хай хоч сьогодні буде між нами мир, до речі, й здибались ми на таким неутральнім ґрунті... В оточенні правовірного пролетаріату, — іронічно додав він, широким театральним жестом показуючи на публіку, що круг них юрмилась.

— Пролетаріату? — мимоволі перепитав Іван Семенович, уважніше обдивляючись навкруги.

— В кожному разі дев'ятдесят відсотків з них — члени профспілок. Трудова маса, так мовити...

Повз них, вилискуючи на помадженими головами й нафарбованими губами, голими плечима й дорогими самоцвітами, лаком нігтів і лакованими черевиками, сунула публіка оперових прем'єр. Жінки, що прийшли сюди не тільки слухати музику, ба й показати своє убрання, а може, й вільні від убрання плечі та спини, випинаючи стегна, мірно похитували свої м'які пишні тулуби на тонких, до коліна відкритих, ногах; наче пригортаючи їх, хилились до них золотозубі, короткоштанні чоловіки, такі неподібні до тих, кого знає й з ким працює Іван Семенович.

Приємне почуття окремішності й злої ворожости до всіх навкруги обгорнуло його. Він дививсь на них, як на щось дивне та застаріле, що вже давно мусило зникнути геть з життя й, безперечно, зовсім зникло з поля його зору. Так, йому давно вже не випадало бути в такому товаристві: ті, кого бачить він инколи — під час з'їздів або якихсь зборів — у цім самім театрі, так мало нагадують всю цю публіку...

Серед них не буває цих пишнотілих самиць з низькими чолами над густо підведеними очима, цих задишливих, брезклих чоловіків з перснями на пухких неробочих пальцях... І, наче шукаючи тих, близьких і знайомих, Іван Семенович подививсь понад головами натовпу.

— Своїх шукаєте? — зрозумів його Звірятин. — Ваші не тут, ваші вище...

І він показав очима на широкі сходи в кінці фойє.

— А тут, вельмишановний, публіка партеру... Неп, по-вашому, а? Але ж цікаво: вашим ворогам і тепер належать кращі місця в театрі...

— А в житті?

— Ну-у... в житті... А втім, знаєте, це залежить від того, як життя розуміти й що від нього вимагати. Міркуймо так: мати змогу задовольняти свої потреби — я, звичайно, говорю не тільки про елементарні потреби, голоду там, чи що, а й за вищі, духові — хіба не прагне цього кожен з нас? А це значить дбати за те, щоб мати потрібні до цього засоби, тобто, прозаїчно кажучи, гроші. Може, колись, це й буде якось инакше, а тим часом це так. І от, коли я маю цих засобів більше, коли я можу задовольнити свої потреби краще за інших, — хіба не краще місце посідаю я в житті?

Іван Семенович, здивований, мовчки поглядав на свого бесідника. А той, притишуючи свого баритона, казав далі, все серйозніший, а може й глузливіший:

— Ну, а хто ж має найбільше цих засобів? Вони, неп... Ну, і ми, от я, наприклад... Специ. Я не кажу за нас як за соціальну групу, чи що; може, як клас, ми вже й помираємо, але ж доки весь клас помре, кожен з нас встигне всмак і досхочу нажитися...

Він замовк і враз — роблено, як здалося Іванові Семеновичу, — засміявся.

— Уявляю, якої ви тепер думки про мене! Міщанинище, а?

І він скося позирнув на Івана Семеновича; якимсь дивним поєднанням щирого неприхованого презирства та страху світилися його сірі, а зблизька власне безбарвні, очі.

«І чого він в'язне до мене? — з досадою подумав Іван Семенович, стримуючи себе, щоб не відповісти так, як хотілося. — Адже знає, що я не люблю його!»

— Ні, краще я піду, — скінчив він уголос, нерішучо виступаючи з ніші.

— Куди ж ви? До залі ще не пускають.

— Палити...

— Ну то й я з вами.

І Звірятин, взявши його під руку, обережно, мов жінку, повів крізь натовп.

У курильні було душно й напалено. Густі хвилі тютюнового диму знімались до стелі, синювато-сірим серпанком обгортаючи електричні лампочки вгорі; через те обличчя курців видавались землистими й неприродно кістлявими.

«Чи він не хорий часом, — подумав Іван Семенович, зиркнувши на Звірятина в цім освітленні. — Адже навряд чи наважився б він, здоровий буди, такого верзти...» І Іван Семенович пригадав, який мовчазний і коректний буває Звірятин на посаді; недурно ж Англійцем прозвано його в Управі.

— Дозвольте цигару? — відкрив перед ним дорогу, з ініціалами, цигарницю Звірятин.

Іван Семенович відмовився й витяг папір і тютюн, щоб крутити.

— Даремно, — пихнув цигарою Звірятин. — Мої цигари куди кращі за ваш тютюн. От вам ще одна маленька ілюстрація до нашої розмови про місце в театрі й житті...

Іван Семенович пильно й суворо на нього подививсь.

— Ну і?

— Ну і все... — заховав у цигаровий дим своє обличчя Звірятин. — Сподіваюсь, що ви ж зняли моє твердження, що й тепер, як і раніше, все краще, починаючи від місць у театрі, — посміхнувся він, — належить тим, кого ви женете і поносите. Отже... Здається, дзвінок? — перепинив він самого себе. — Доведеться иншим разом кінчити нашу надзвичайно цікаву розмову.

І, кинувши недокурка, він поспішив з курильні.

Іван Семенович пішов слідом, лютий на себе, що — біс його знає чому! — не вчитав цьому панові, як він на те заслуговує! А проте чи не однаково йому, що думає або як живе цей Звірятин?.. І скільки їх, таких Звірятиних, от у цій юрбі, що суне до залі... Шкода тільки, що і йому, Іванові Семеновичу, доведеться цілісінький вечір серед них

бути... А все через Куницю!.. «Підемо та й підем! Треба ж тобі розважитись і відпочити...» І вже не на себе лютий, а на Куницю, Іван Семенович пішов до ніші, де, як умовлено, він мусив чекати товариша.

Куниці там не було. Іван Семенович подививсь навкруги — теж немає. Цього тільки й бракувало, щоб десь шукати його! Ні, хай вибачає. Хай навіть зовсім не приходить, — Іван Семенович тільки радітиме з цього: почекає трохи, та й додому... І вже уявляв себе коло столу, за книгою, при світлі лампи під зеленим дашком.

Кінець безкоштовного уривку. Щоби читати далі, придбайте, будь ласка, повну версію книги.

Рекомендована література

Кохання з першого
погляду

Перейти до категорії
Художня література

КУПИТИ